

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ І ВІДПОЧИНКУ МОЛОДІ В УКРАЇНІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Упродовж розбудови державності в Україні державна молодіжна політика стала одним з найважливіших, пріоритетних і специфічних напрямів діяльності держави і здійснюється в інтересах молодої людини, суспільства, держави з урахуванням її економічного, соціального, історичного, культурного розвитку та світового досвіду державної підтримки молоді.

За роки незалежності України її молодь виросла не лише кількісно, але й дуже змінилася якісно. У 1999 р. нижня вікова межа молоді була відкрита до 14 років, а в березні 2004 р. верхня межа – до 35 років. На початок 2004 р. в країні проживали 32,6% молодих громадян від всього населення [3, 7]. Слід зазначити, що нині молоді люди стали самостійнішими, намагаються бути незалежними ні від кого, а поклатися на свої власні сили. Вони здатні більш вільно висловлювати свої думки з політичних питань, не побоюючись за особисту свободу, краще усвідомлюють можливість критики і демократичного контролю рішень владних структур. Звісно, молоді це було притаманним завжди. Проте в нинішнього покоління молодих людей це особливо яскраво виражено. За всіх часів та в усіх народів молодь була в авангарді громадських рухів, а процеси, неминуче пов'язані з розбудовою держави, значно змінили і політичне життя українського суспільства. З одного боку, формується нова структура молодіжної політики, з іншого – якісно змінюються її складові, частиною яких є молодіжний рух, духовний і культурний потенціал молоді.

Саме дозвілля у руках таких соціальних інститутів, як сім'я, церква, держава у всі часи виступало вагомим інструментом соціалізації, адже саме через сферу вільного часу за допомогою різних організаційних форм було і є можливим стимулювати психічні процеси особистості, активізувати її творчу діяльність, сприяти репродукуванню вже існуючих культурних надбань і цінностей та створенню нових.

Тим більше у наш час, коли Україна переступила поріг ХХІ століття та інтегрується у європейську й світову спільноти, є потреба у всебічно розвинених, активних та ініціативних особистостях; що зможуть забезпечити гідний поступ для своєї держави. А формування таких соціально активних індивідів є неможливим без ефективного використання ними свого вільного часу. Позаяк саме у цій сфері проявляються індивідуальні уподобання людини (через вільний вибір форм і методів організації свого дозвілля), її інтелектуальний потенціал, що реалізується у громадській діяльності чи мистецькій роботі; відбувається залучення особистості до національних та культурних надбань і цінностей, а також життєвого досвіду попередніх поколінь [14, с. 154].

Особливо важливу роль дозвілля видається на сучасному етапі розвитку українського суспільства, також і через те, що воно перебуває у складних умовах ломки старих цінностей і формування нових соціальних відносин. Системна криза, що зачепила соціальну структуру суспільства, закономірно призвела до зміни соціальних орієнтирів, переоцінки традиційних цінностей, появи конкуренції на рівні масової свідомості між радянськими, національними і т. зв. „західними” цінностями. Це все призвело до трансформації змісту дозвілля, появи свіжих поглядів на це явище, виникнення нових його форм. Не останню роль у цьому процесі відіграє і молодь – найбільш динамічна та відкрита до інновацій соціально-демографічна група. Треба зазначити, що на сьогодні молодь у значній мірі сама стає суб'єктом власної соціалізації. Більше того, вона стає фактором зростаючої ваги у процесах соціально-економічних, політичних та культурних змін. Молодим вважається той, чий розвиток ще не завершений, хто ще не повністю

інтегрований у суспільство, тобто ще не цілком освоїв набір соціальних ролей, що притаманні дорослій людині, проте інтенсивно до цього готується в процесі соціалізації.

Треба сказати, що тема дозвілля та динаміки використання вільного часу розроблялася досить повно ще в соціологічній літературі радянського періоду. Проте намагання дослідника виокремити як предмет вивчення саме молодіжне дозвілля є утрудненим, через кілька проблем. По-перше, це недостатня увага у розгляді вільного часу саме до молоді – більшість дослідників радянського періоду акцентували у своїх працях на вивченні вільного часу працюючих людей середнього віку [1].

По-друге, навіть у тих працях, що зачіпали проблему молодіжного дозвілля чи були спеціально їй присвячені, основний акцент ставився на розгляді ролі комсомольських організацій у житті молодих людей. Крім того, статистичні дані, що подавалися в цих працях, заледве можуть бути використані дослідником при вивченні сучасної молоді [6].

І по-третє, як література радянського періоду, так і сучасна, що присвячена даній проблематиці, орієнтована, переважно, або на розгляд теоретичних основ культури або на проведення досліджень з динаміки використання вільного часу загалом, та ще й, знову ж таки, серед працюючих людей середнього віку [5].

Навіть сучасні соціологічні дослідження, присвячені вивченню соціокультурного середовища й диференціації культурно-дозвіллевих практик населення України, та опублікованих на їх основі праць В. Пічі [8], О. Семашка [9], Н. Цимбалюк [12], Л. Скокової [10] та інших соціологів, питання поглибленого вивчення власне молодіжного дозвілля практично не є розробленим. Крім того ті дослідники, об'єктом зацікавлення яких є українська молодь переважно звертають увагу на її суспільну [13] чи ціннісну [4] свідомість, політичні орієнтації. А праць, які були б присвячені розгляду й аналізу сучасних форм дозвілля молоді, а також їх функцій, недостатньо.

Отже, об'єктом даного дослідження є сфера молодіжного дозвілля як соціальний феномен.

Предметом виступає зміна соціальних функцій молодіжного дозвілля від традицій до сучасності.

Таким чином, метою даного дослідження є аналіз молодіжного дозвілля як і соціокультурного феномену та дослідження особливостей трансформації його функцій. Вказана мета досягається вирішенням наступних завдань: проаналізувати загальні теоретичні вивчення феномену вільного часу та молоді як специфічної вікової категорії; зробити етнокультурний аналіз основних форм молодіжного дозвілля в Україні через вивчення феномену вільного також через розгляд основних форм молодіжного дозвілля та їх регіональної специфіки; розглянути дозвілля української молоді на прикладі міста Львова; проаналізувати трансформацію функцій міського молодіжного дозвілля.

Структура вільного часу, усталені звички і можливості проведення його впливають на загальний розвиток молодої людини, водночас сформовані цінності та навички зумовлюють вибір того або іншого способу проведення дозвілля. У свою чергу, духовність особистості формується за можливості на певному етапі свого розвитку робити власний відбір культурних цінностей і, засвоюючи їх, перетворювати в особистісні характеристики.

Якщо давати визначення самого поняття "дозвілля", то воно означає сукупність видів діяльності, призначених для задоволення фізичних, духовних та соціальних потреб людей у вільний час [15, с. 191]. Час, витрачений на них, час дозвілля – це частина вільного часу. Функції дозвілля (дозвіллевої діяльності) збігаються із функціями вільного часу. Види діяльності дозвілля слугують як відпочинку, так і розвитку особистості, задоволенню потреб у розвагах і спілкуванні. У вузькому значенні цього слова під ним розуміють відпочинок та розваги: відвідування закладів культури і масових видовищ, ігри, танці, читання тощо. У широкому сенсі слова відпочинок і розваги охоплюють значно ширше коло видів діяльності. Перелік дозвіллевих занять зазвичай поєднують в такі групи: творчі та любительські заняття, користування засобами масової інформації,

відвідування закладів культури та видовищ, спілкування, заняття фізкультурою та спортом, пасивний відпочинок та ін.

Отже, дозвілля – це передусім діяльність, завдяки якій індивід задовольняє свої фізичні і духовні потреби. Діяльність ця здійснюється у вільний час і в руслі певних інтересів, цілей, які ставить перед собою людина.

Обсяг вільного часу нині практично подібний обсягу професійної трудової діяльності, а в деяких соціально-демографічних груп навіть і перевищує його. Останнє стосується молоді. Тому суспільство не повинно бути байдуже до того, на що витрачаються години, з яких складаються роки часу, не повинно бути пасивним до того, чим заповнюється життя молодих людей.

Дозвілля молоді – важлива сфера розвитку особистості. Вона сприяє формуванню наукового світогляду, політичної і моральної культури особистості, її естетичних поглядів і смаків; тут виробляється вміння обстоювати ідеали і духовні цінності, підтримувати норму здоров'я.

Дані Європейського соціального дослідження, проведеного в Україні у 2005 р. Інститутом соціології НАН України, свідчать про те, що сама молодь вважає дозвілля та вільний час дуже важливою сферою свого життя. Причому залежність оцінки важливості дозвілля як сфери життя обернено протилежна віку людини (табл. 1) [11, с. 278].

Таблиця 1

Оцінка важливості власного дозвілля та вільного часу залежно від віку опитаних (%)

Оцінки	Розрахунок індексу*	До 20 років	20-39 років	40-59 років	60 та більше
Дуже важливо	0,8	32	20	11	14
Досить важливо	0,6	41	47	39	27
Не дуже важливо	0,4	27	31	45	47
Зовсім не важливо	0,2	0	0	3	9
Важко відповісти	0	0	2	2	3
Індекс оцінки важливості дозвілля	–	0,61	0,57	0,51	0,48

*Індекс оцінки важливості дозвілля розраховується в межах від 0 до 1, де 0 — важко відповісти, 0,2 – зовсім не важливо, 0,4 – не дуже важливо, 0,6 – досить важливо, 0,8 – дуже важливо. Присвоєні кожній альтернативі значення перемножуються на відсотки, отримані по цій альтернативі, результати додаються та діляться на 100%.

Як свідчать дані, наведені в таблиці 1, жоден респондент вікових категорій до 20 років та 20-39 років не обрав варіанта відповіді, який означає, що дозвілля для нього "зовсім не важливе".

Сьогодні такі фактори, як уповільнення розвитку матеріальної бази закладів культури і відставання рівня організації роботи закладів культури від зрослих потреб молоді, призвело до послаблення впливу державних культурно-просвітницьких закладів і громадських організацій на проведення молоддю дозвілля, що зумовило посилення тенденцій до його "одомашнення", тобто напрацювання у молодих людей такого стереотипу поведінки у вільний час, який характеризується одноманітністю, монотонністю, відходом від активних форм участі в культурному житті, а також розважальною спрямованістю.

"Одомашнення" дозвілля як тенденція споживання вільного часу має негативні наслідки: по-перше, зменшення можливості громадського впливу на структуру і зміст вільного часу; по-друге, уповільнюється розвиток прогресивних форм молодіжного дозвілля, тобто скорочується частка часу найбільш активних, творчих, таких, що сприяють розвитку людини, видів діяльності і помітно зростає обсяг переважно пасивно-

споживацьких видів дозвіллевої діяльності молоді, таких як перегляд телепередач і прослуховування радіо.

Застійні явища у розвитку нашого суспільства в цілому призвели до застою і в дозвіллевій практиці: в молодіжному середовищі набули поширення апатія, споглядання, відчуженість, виникли значні диспропорції між домашніми, індивідуальними видами дозвілля і позадо-машніми, суспільно організованими видами, а також між пасивно-споживацькими і активно-творчими видами.

Якщо спиратися на дані моніторингу 2006 р., то можна побачити, що "домашні" види дозвілля сьогодні посідають чільне місце в українському соціумі (табл. 2) [11, с. 280]. Відповіді в таблиці розташовані мірою зменшення відсотка, наданого тому чи іншому виду споживання вільного часу. За 100% взято усіх респондентів віком до 30 років.

Таблиця 2

Види споживання вільного часу молоддю (%)

ВИДИ СПОЖИВАННЯ	N=401
1. <i>Перегляд телепередач</i>	89
2. <i>Прослуховування музики</i>	57
3. <i>Читання газет</i>	55
4. <i>Прослуховування радіопередач</i>	53
5. <i>Гостювання</i>	50
6. <i>Прийом гостей</i>	45
7. <i>Просто відпочинок (нічого не роблячи)</i>	45
8. <i>Відвідування нехарчових магазинів і ринків</i>	41
9. <i>Заняття з комп'ютером (пошук інформації, ігри, створення програм, і т. ін.)</i>	38
10. <i>Перегляд відеомагнітофона, відеороликів</i>	29
11. <i>Заняття з дітьми (уроки, ігри, прогулянки)</i>	28
12. <i>Відвідування ресторану, кафе, пивного бару</i>	26
13. <i>Читання художньої літератури</i>	23
14. <i>Ранкова гімнастика і фізкультура</i>	23
15. <i>Відвідування клубів, дискотек, вечорів відпочинку</i>	20
16. <i>Поїздка за місто для відпочинку на природі</i>	19
17. <i>Вивчення літератури за фахом</i>	17
18. <i>Настільні ігри (шахи, шашки, карти, доміно та ін.)</i>	15
19. <i>Біг, оздоровчі прогулянки</i>	12
20. <i>Робота за сумісництвом, додатковий заробіток</i>	12
21. <i>Відвідування кінотеатру</i>	11
22. <i>Відвідування церкви (костюлу, синагоги, мечеті, молитовного будинку)</i>	11
23. <i>Відвідування бібліотеки</i>	10
24. <i>Написання листів</i>	9
25. <i>Відвідування плавального басейну, заняття в спортивному залі, на стадіоні, спортивних майданчиках</i>	7
26. <i>Колекціонування, фотографування, кінозйомки</i>	7
27. <i>Художня творчість (написання музики/віршів/прози, малювання тощо)</i>	6
28. <i>Громадська робота</i>	6
29. <i>Відвідування спортивних видовищ (як глядач)</i>	5
30. <i>Рибальство, полювання, збір грибів і т. п.</i>	5
31. <i>Прикладна творчість (рукоділья, вишивка, різоблення та ін.)</i>	4

32.	Відвідування театрів, концертів, музеїв, виставок	3
33.	Відвідування гуртків, курсів	3
34.	Екскурсійна поїздка	3
35.	Раціоналізаторство, конструювання	2
36.	Участь у художній самодіяльності	1

Як свідчать результати дослідження, наведені в таблиці 2, першу "десятку" видів споживання вільного часу молоддю України можна охарактеризувати як таку, що відбувається в межах дому. Водночас активні види споживання вільного часу, такі як, приміром, заняття спортом, на сьогодні недостатньо популярні серед української молоді.

Молодіжному дозвіллю притаманні суперечливі тенденції: одні заняття мають позитивну спрямованість і ведуть і до культурного збагачення, інші – містять негативний потенціал, спричиняють збідніння і одноманітності дозвілля. Найбільш загальною серед них є тенденція зростання обсягу вільного часу і поліпшення умов для його змістовного проведення: більшість соціально-демографічних груп молоді володіє досить значним за величиною часом для відпочинку і розваг, споживання культури і творчості. Однак реально, в житті, далеко не завжди і не всі молоді люди вміють ним розумно розпоряджатися, використовувати його для повноцінного розвитку своєї особистості.

Як свідчать результати опитування, проведеного Інститутом соціології у 2006 р., молодь згодна узяти участь в організації дозвілля і відпочинку, що меншою мірою характерно для людей середнього віку, а тим паче, для літніх людей. Тільки 9% молоді в жодному разі не брали б участі в цьому, тоді як серед людей літнього віку таких 24%; 40% молоді взяли б участь в організації дозвілля і відпочинку. Людей літнього віку навіть фінансове заохочення не дуже спонукає до участі в такій соціальній діяльності. Серед них лише 17% погодилися б на це. 23% молоді взяли б участь в організації дозвілля та відпочинку без оплати, тоді як серед людей середнього віку таких 18%, а серед людей літнього віку – 16% [11, с. 281].

Розглянемо результати досліджень студентської молоді вищих навчальних закладів міста Львова, які проведено в травні 2006 р. (опитано 800 осіб) кафедрою соціології Львівського національного університету імені Івана Франка) [16, с. 65; 17, с. 44]. Як виявило опитування, свій вільний час молодь Львова проводить з друзями – 71%; відвідують вечірки, дискотеки і бари – 34%. Проте 17% надають перевагу прослуховуванню музики, перегляду телепередач – 18%; читають цікаву книжку – 11% респондентів (рис. 1).

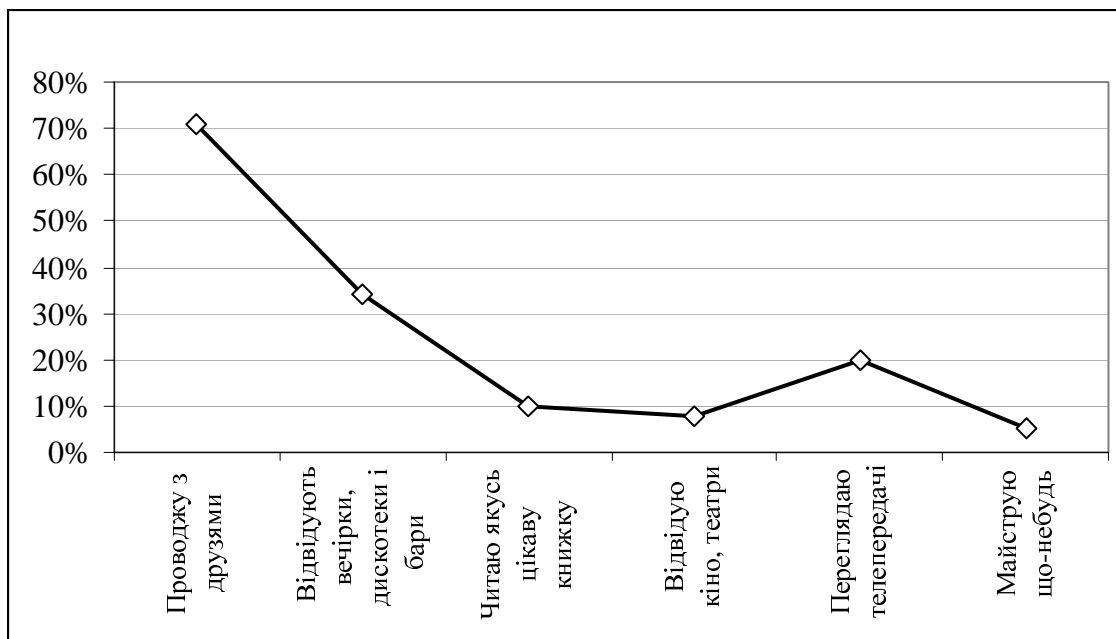

Рис.1. Проведення вільного часу студентською молоддю м. Львова (у відсотках до кількості опитаних, респонденти могли відмітити декілька варіантів відповідей)

Проведення вільного часу студентами, з одного боку, залежить від демографічних чинників, соціально-культурного середовища, з іншого – пов'язаний із системою їхніх ціннісних орієнтацій, потреб і інтересів.

Безсумнівно, одним з найважливіших завдань вищої школи є розвиток спрямованості студентства на опанування більш складних форм культурного потенціалу суспільства. Це дає можливість домогтися більшого ефекту морально-естетичного виховання студентської молоді. Ціннісні орієнтації, спрямовані на "діяльну" структуру вільного часу, свідчать про найвищий рівень сформованої особистості студента.

Якщо загалом говорити про структуру дозвіллевої активності молоді, можна стверджувати, що вона детермінується двома основними факторами: з одного боку, характером, схильностями, вміннями, звичками самої людини, з іншого – характером навколишнього соціально-культурного середовища. Останнє спонукає чи пригнічує, спрямовує чи гальмує активність людини, відкриває одні можливості й закриває інші. При цьому середовище тим інтенсивніше впливає на людину у вільний час, чим більше вона схильна розслаблятися, піддаватися ходу подій.

Держава повинна докладати зусиль і впроваджувати спеціальні програми для розвитку культурно-дозвіллевої інфраструктури, доступності її для молоді. Дані опитування свідчать про високий рівень незадоволеності молоді культурно-розважальними закладами. Так, 40% молоді відповіли, що потреби мешканців їхнього населеного пункту в культурно-розважальних закладах не задовольняються, а 43% опитаних зазначили, що їхні потреби тільки частково задоволені. І лише 17% молодих залишилися цілком задоволеними цими закладами.

Проблема змістового наповнення дозвілля передусім полягає в тому, що сама інфраструктура культурно-розважальних закладів не є сьогодні в Україні розвиненою, а по-друге, в тому, що молодь не завжди є фінансово спроможною, аби задовольнити свої потреби в такому дозвіллі. Тому, напевно, і "процвітають" сьогодні в Україні "домашні" види дозвілля.

Література:

1. Аза Л.О. Піддубний В.А. Соціальна цінність вільного часу. – К.: Товариство "Знання" Української РСР, 1974. – 48 с; Культура досуга: Сборник статей / Сост.

- Н. Гнатюк. – М.: Знание, 1982. – 64 с; Труд, быт, отдых / Под ред. М.А. Елисева – Москва, 1983. – 79 с.
2. Бондар В.С. Сучасні політичні орієнтації молоді України // Наукові записки національного ун-ту “Києво-Могилянська академія”. – К.: Вид. дім “КМ Академія”, 2002. – Т. 20. – С. 47-52.
3. Головенько В.А. Нове покоління незалежної України // Інформаційні матеріали для слухачів курсів підвищення кваліфікації працівників галузі Мінім’ядітимолодь (тези лекцій) / За заг. ред. Г.Л. Черепанової. – К.: Державний ін-т проблем сім’ї та молоді, 2004. – Кн. 4. – С. 7–16.
4. Гончар Н. Ціннісна свідомість українського студентства // Незалежний культурологічний часопис “І”. 2004. – С. 41-44; Сокурская Л. П, Крилова О. Н. Ценностная дифференциация украинского студенчества: Кластерный анализ // Методология, теория та практика соціологічного аналіз вчасного суспільства: Зб. наук. праць. – Харків: Видавництво ХНУ імені В. Каразіна, 2003. – С. 534-539.
5. Минц Г.И. Свободное время: желаемое и действительное. – М.: Знание, 1978. – 64 с.; Семья и свободное время: Сборник статей / Под. ред. И. А. Риф. – Свердловск, 1987. – 128 с.
6. Молодежь и свободное время при социализме: Реферативный сборник. – Москва, 1984. – 137. с; Пименова В. Н. Свободное время в социалистическом обществе. – Москва, 1974. – 167 с.; Свининников В. Твое и наше богатство. Об актуальных проблемах свободного времени молодежи. -- М.: Молодая гвардия, 1976. – 112 с.
7. Паніна Н. Українське суспільство 1992-2006: соціологічний моніторинг. – К., 2006.
8. Піча В М. Соціологія вільного часу: Матеріали до курсу „Соціологія”. – Львів, 1994. – 28 с.
9. Піча В. М. Садова Р. М. Соціологія вільного часу // Соціологія культури: Навч. посібник / За ред. Семашка О. М., Пічі В. М. – К.: Каравела, Львів: Новий світ, 2002. – С. 135-172.
- 10.Скокова Л. Соціокультурне середовище і диференціація культурно-дозвілевих практик населення // Українське суспільство – 2003: Соціологічний моніторинг / За ред. В. Ворони, М. Шульги, – К.: Інститут соціології НАН України, 2003. – С. 512-523.
- 11.Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг / За ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2006. – 578 с.
- 12.Цимбалюк Н.М. Соціологія дозвілля: Навч. посібник. – К.: ДАКККіМ, 2001. – 180 с; . Цимбалюк Н., Яковенко Ю. Еволюція дозвілля в контексті соціологічних категорій // Психологія і суспільство. – 2004. – №2. – С. 118-124.
- 13.Чершиш Н. Й. Суспільна свідомість молоді. – Львів: Світ, 1990. – 368 с.
- 14.Щерба Г.І. Етнокультурні і духовні фактори розвитку інтелектуального потенціалу. В кн. Інтелектуальний потенціал та науково-технічна політика / Під ред. акад. НАНУ М.І. Долішнього. – Львів: ІРД НАН України, 1999. – С. 154–170.
- 15.Энциклопедический социологический словарь / Под ред. Осипова Г.В. – М., 1995.
- 16.Щерба Г.І., Яремкевич Р.В. Ціннісні орієнтації молоді в контексті соціокультурних змін // Молодіжна політика: проблеми і перспективи [зб мат. III Міжнар. наук-практ. конф. 10–11 березня 2006 р.]. – Дрогобич, 2006. – С. 64–71.
- 17.Щерба Г.І., Яремкевич Р.В. Організація дозвілля відпочинку як складова молодіжної політики в Україні // Молодіжна політика: проблеми і перспективи [зб мат. IV Міжнар. наук-практ. конф. 10–11 травня 2007 р.]. – Дрогобич, 2007. – С. 40–45.